

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ З ІСТОРІЇ

Принципи створення нового покоління навчально-методичної літератури

Запровадження особистісно-орієнтованого навчання й розвиток ідей гуманізації та гуманітаризації освіти, співпраці в навчанні, демократизації навчального процесу, варіативності змісту освіти й свободи вибору форм, методів, прийомів, засобів навчання, оптимізації та інтенсифікації навчального процесу довели необхідність створення засобів навчання нового покоління, зокрема навчально-методичних комплектів (НМК).

Сучасні учені про методичні принципи створення НМК

Проблема науково-педагогічної спрямованості навчально-методичних комплектів нині зазнає суттєвих змін відповідно до потреб модернізації освітньої системи України. Мета створення сучасних навчально-методичних комплектів з історії полягає в постійній орієнтації на розвиток особистості учня, створенні умов для суб'єкт-суб'єктного спілкування всіх учасників навчального процесу, у якому діяльнісний компонент домінує над інформаційним, створенні засобів учіння з диференційованою багатоваріантною подачею навчальних завдань, що забезпечують індивідуалізацію навчання історії.

Реалізація основних цілей історичної освіти можлива за умови відповідності засобів навчання системі сучасних дидактичних принципів. Адже під впливом суспільного прогресу, досягнень науки, виявлення нових закономірностей навчання й накопичення передового досвіду вчителів принципи навчання можуть і повинні видозмінюватися та вдосконалюватися. Тому обґрунтування новітніх методичних принципів розробки та функціонування навчально-методичних комплектів стає однією з важливих проблем методичної науки.

Означена проблема постійно цікавила вчених-методистів. Трактують самого поняття «дидактичний принцип» і розробку системи принципів у межах теорії та методики навчання

здійснив відомий радянський дидакт Юрій Бабанський. У дослідженнях учений також вирізняв дидактичні принципи й відповідні вимоги до створення навчально-методичних комплексів.

У працях сучасних учених-методистів, присвячених навчально-методичним комплексам, також приділено достатньо уваги проблемі реалізації методичних принципів у процесі їхньої розробки. Зокрема, на думку української дослідниці Марії Савчин, принципи створення навчально-методичних комплектів можна розподілити на дві групи:

1) загальнодидактичні принципи:

- науковості й достатності;
- гуманізації;
- диференціації змісту освіти;
- індивідуалізації;
- демократизації;

2) принципи педагогічного керівництва:

- принцип орієнтації на суб'єкт-суб'єктні стосунки учасників навчального процесу;
- принцип єдності цільового, мотиваційного, змістового та операційного компонентів;
- принцип варіювання методів, форм, прийомів роботи;
- принцип пріоритетності результатів зворотного зв'язку для діагностики та коригування навчальних досягнень.

Російська дослідниця Алевтина Архипова рекомендує під час конструювання складових частин навчально-методичних комплексів дотримуватися принципів відповідності змісту та структури навчально-методичних матеріалів,

структурної цілісності, інформативності, функціональності та системності.

На думку Олени Антоняк, в основу розробки навчально-методичних комплексів з навчальної дисципліни слід покласти принципи цілісності, послідовності, повноти висвітлення змісту та методики навчання, професійної спрямованості.

Гульнара Ібрагімова особливий акцент робить на реалізації в процесі створення та використання навчально-методичних комплектів принципу гуманізації освіти.

Людмила Шипітко пропонує керуватися в процесі створення навчально-методичного комплексу принципами науковості, динамічності, варіативності, цілісності.

Як наголошує Євгенія Григор'єва, слід виважено ставитися до визначення принципів створення навчально-методичних комплектів, першим із яких, на її думку, є науковість.

Олена Крючкова називає низку ознак, які мають характеризувати нове покоління навчально-методичної літератури з історії. Серед них однією з основних авторка визначає таку ознаку, як проектування й побудова дидактичних засад навчальної літератури з історії на принципах гуманізації та сучасної дидактичної розвивальної моделі навчання, орієнтованої на діалог з учнем, розкриття його індивідуальних можливостей та сприяння позитивній, продуктивній самостійній діяльності школяра. Окрім цього, вона наголошує на необхідності використання потенціалу навчальних посібників – різноманітних дидактичних засобів, які створюють можливості для реалізації принципу диференційованого підходу до учнів відповідно до індивідуальних особливостей кожного.

Вікторія Соловійова підкреслює, що зміст та структура навчально-методичного комплексу повинна відповідати методичним принципам системності, гуманізації й психолого-педагогічним принципам науковості, наочності, свідомості та активності, доступності, систематичності, поетапності навчання.

Людмила Солянкіна зазначає, що для створення ефективного навчально-методичного комплексу необхідно проаналізувати принципи його структуризації, головним із яких є принцип системності.

Ірина Череповська вважає, що навчальна література нового покоління має відповідати цілям стимулювання та активізації пізнавальної діяльності учнів, а також підтримці комунікативної взаємодії учнів у процесі навчання. Таким цілям відповідають принципи проблемності, дискусійності та креативності.

Сергій Якименко наголошує, що одна з ключових функцій навчально-методичних комплектів — трансформаційна — пов'язана з перетворенням, переробкою навчально-теоретичних, світоглядних, ціннісних та інших знань на основі дидактичних принципів, передусім принципу доступності.

Основні методичні принципи

В основі створення та використання НМК з історії має бути система таких методичних принципів: принцип гуманізації, принципи диференціації та індивідуалізації навчання, принципи системності, науковості, проблемності, наочності. Окрім цих загальноновизнаних принципів, слід виокремити також принципи комплексності та структурної цілісності, дискусійності та креативності.

Реалізація принципу гуманізації процесу навчання історії засобами НМК передбачає створення комфортних умов отримання освіти, виявлення творчої індивідуальності учнів.

Гуманістична спрямованість НМК з історії виявляється в:

- змісті текстів підручника, автори якого висвітлюють роль історичних діячів та пересічних людей в історичних подіях, процесах та явищах;
- вміщених до методичних посібників та робочих зошитів аналітичних запитаннях на морально-етичні теми;
- запропонованих для обговорення учнями, так званих вразливих та контраверсійних проблемах.

Наявність у структурі компонентів навчально-методичних комплектів текстів та завдань, розрахованих не лише на розумовий, а й на духовний розвиток учнів, теж є свідченням реалізації принципу гуманізації.

Принципи диференціації та індивідуалізації навчання дають змогу здійснити конкретизацію об'єктів, предметів та явищ, що вивчають на уроках історії, зокрема вікові та індивідуальні

особливості школярів під час обрання форм, методів і засобів навчання.

Усе це допомагає створити ефективний навчально-методичний комплект, який матиме на меті розвиток інтересів, здібностей та схильностей учнів. Цій меті мають бути підпорядковані всі структурні компоненти комплекту. Для цього в підручнику, методичному посібнику вчителя, робочому зошиті, зошиті тематичного оцінювання мають бути передбачені завдання різного рівня складності, які учні можуть обирати на власний розсуд, та додаткова інформація для тих учнів, які цікавляться історією, диференційовані домашні завдання.

Під час створення та використання навчально-методичних комплектів з історії дуже важливим є **принцип системності**, реалізація якого вимагає формування знань, умінь та навичок школярів у певній послідовності, системі, що ґрунтується на логічній побудові змісту навчального матеріалу та обґрунтованій послідовності етапів освітнього процесу.

Завдяки використанню цілісного навчально-методичного комплекту учень має оволодіти теоретичними знаннями як цілісною чіткою системою, скласти з окремих елементів знання, власного досвіду, традицій та переконань цілісну наукову картину історичного розвитку людства.

З позиції системного принципу навчально-методичний комплект розглядають як систему, що складається з компонентів, які мають між собою тісні взаємозв'язки. Принцип системності передбачає врахування таких психолого-педагогічних особливостей: великий обсяг навчального матеріалу учні засвоюють важко, а от компактне розташування його в певній системі сприяє підвищенню ефективності запам'ятовування.

Тому в процесі розроблення навчально-методичних комплектів необхідно продумати можливість чіткого структурування матеріалу, виокремлення головного (для чого в підручнику обов'язковим є поділ параграфів на логічні частини, кожна з яких матиме назву); введення матеріалів для актуалізації опорних знань, узагальнення та систематизації (у кожному параграфі та на початку й наприкінці розділів); методичний посібник для вчителя та робочий зошит учня.

Значну увагу розробникам навчально-методичних комплектів з історії слід приділяти урокам систематизації знань та повторення з метою узагальнити, які мають логічно завершувати

кожну навчальну тему. Доцільно буде надавати вчителям такий матеріал у вигляді різноманітних опорних схем, узагальнювальних тематичних та порівняльних таблиць, дидактичних ігор, уроків, заснованих на використанні інтерактивних технологій тощо.

Принцип науковості спирається на закономірний зв'язок між змістом науки та навчального предмета й вимагає побудови змісту освіти відповідно до моделі наукового пізнання, зв'язку з об'єктивними науковими фактами, поняттями, законами, теоріями всіх основних розділів відповідної галузі науки. Тому автори навчально-методичних комплектів з історії, особливо основного його компонента — підручника, мають висвітлювати сучасні досягнення історичної науки, нові наукові концепції, подальші перспективи розвитку цієї наукової галузі.

Сучасні наукові знання слід цілісно презентувати школярам. У компонентах навчально-методичних комплектів обов'язково повинні бути покликання на нові наукові факти, наведені уривки з творів видатних учених-істориків різних епох. У підручнику та методичному посібнику для вчителя можна передбачити спеціальні рубрики додаткової інформації («Погляд науковця», «Наукові факти свідчать» тощо).

Принцип науковості, крім цього, слід реалізувати в процесі конструювання навчально-методичного комплекту, що виявляється в дотриманні розроблених провідними фахівцями сучасних дидактичних, психологічних та методичних вимог. Це передбачає відповідність структури та змісту, функцій та взаємозв'язків структурних компонентів навчально-методичних комплектів завданням сучасної історичної освіти, а також можливість використання розроблених матеріалів усіма вчителями в аналогічних навчальних умовах.

Реалізація засобами навчально-методичних комплектів з історії **принципу проблемності** — найкоротший спосіб забезпечення активної участі учнів у процесі навчання. Позитивного діяльного ставлення до завдання, яке виконують на уроці, можна досягнути, активно залучаючи учнів до обговорення проблемних питань, які стосуються їхніх особистих цінностей і вимагають залучення особистого соціального та інтелектуального досвіду. Наявність яскравого емоційного забарвлення робить проблемні завдання особливо цінними для активізації процесу навчання історії.

Дотримання **принципу наочності** у створенні навчально-методичних комплектів з історії

означає формування на основі різних видів зображальної та умовно-графічної наочності не лише уявлень, а й наукових понять, не лише знань, а й відповідних умінь та навичок.

Зображальні та умовно-графічні засоби наочності, які є складовими елементами окремих компонентів навчально-методичного комплекту, відіграють велику роль в інтелектуальній пізнавальній діяльності школярів, виконують частину функцій з управління цією діяльністю.

Якщо історичні ілюстрації та репродукції художніх полотен загалом розвивають уяву учня та формують певні уявлення, конкретні образи подій, історичних осіб, зразків архітектури, предметів побуту, сцен повсякденного життя тощо, то різноманітні карти, схеми, таблиці, графіки, діаграми, графічні символи є вкрай необхідними на етапі переходу до формування абстрактних понять.

Умовно-графічні засоби допомагають учням досягнути сутність, характерні риси, внутрішні та зовнішні причинно-наслідкові взаємозв'язки, динаміку розвитку історичних понять, явищ та процесів, що вивчають, створюють можливість образного уявлення їхніх абстрактних, сутнісних боків й ознак, формують певну систему знань.

Отже, під час розроблення навчально-методичного комплекту з історії слід передбачити включення до складу компонентів різних видів зображальних та умовно-графічних наочних засобів.

Не менш важливим є **принцип комплексності та структурної цілісності** навчально-методичних комплектів. Склад цих комплектів, який є цілісною системою друкованих навчальних видань, передбачає використання не лише його окремих компонентів, а передусім різних їх комбінацій.

Це дасть змогу забезпечити гнучкість та мобільність методики викладання історії, підвищить рівень самостійної діяльності школярів, створить єдність процесуальної та змістової сторін навчального процесу, сприятиме формуванню цілісної картини історичного розвитку, реалізуватиме варіативність висвітлення історичних подій, налагодить взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки учнів.

Комплексне використання окремих структурних компонентів навчально-методичних комплектів забезпечить єдність навчання, розвитку й виховання особистості в процесі вивчення історії. Тому авторським колективам, які працюють над

розробкою навчально-методичного комплекту з історії, слід наперед скоординувати зусилля, щоб уникнути дублювання матеріалу в окремих частинах комплекту і, навпаки, забезпечити тісний взаємозв'язок змісту навчальної інформації та форм діяльності вчителя й учнів, передбачених у різних компонентах комплекту.

Навчально-методичні комплекти з історії нового покоління мають відповідати цілям стимулювання та активізації пізнавальної діяльності учнів, а також підтримці комунікативної взаємодії учнів у процесі навчання. Цим цілям відповідає ще один дидактичний принцип — **принцип дискусійності**.

Дискусійність є однією з необхідних характеристик навчальної літератури з історії. Прийняття однієї із запропонованих співбесідником версій оцінки історичної події, процесу чи явища, формулювання власного погляду на порушене питання, аргументоване відстоювання своєї позиції, толерантна та виважена оцінка аргументів протилежної сторони — це важливі складники активної комунікативної взаємодії учнів на уроках історії. Спілкування учнів на основі дискусійних матеріалів є інструментом пізнання й важливим засобом розвитку інтелектуальних здібностей особистості.

Автори навчально-методичних комплектів мають, за можливості, додавати до їхніх структурних компонентів емоційно забарвлені, дискусійні навчальні тексти та завдання, які здатні стимулювати комунікативну активність учнів. Такий текст або завдання, включені до підручника, хрестоматії, книги для читання чи методичного посібника для вчителя (як додаткова інформація), обов'язково мають містити питання для дискусії у вигляді сформульованого автором оцінювального судження або опису позиції, дій, характеристик героя тексту тощо.

Розвиткові творчого мислення учнів та реалізації **принципу креативності** сприятиме включення до компонентів навчально-методичних комплектів завдань творчого характеру, використання технологій ситуативного моделювання (імітацій та симуляцій).

Ці види діяльності мають бути спрямовані на розвиток інтуїції, уяви, фантазії та творчих здібностей школярів, формування впевненості у власних силах, стимулювання бажання самостійного вибору цілей, задач і способів їх розв'язання.

Так, навчально-методичний комплект — це особливий самостійний вид навчальних видань, який створено на основі спеціальних педагогічних

принципів. Принципи створення та функціонування навчально-методичних комплектів взаємопов'язані та взаємообумовлені й не можуть існувати відокремлено. Реалізація одного принципу буде тісно пов'язана з реалізацією інших. Усі разом вони відображають основні особливості процесу використання навчально-методичних комплектів і є дороговказом для вчителя щодо організації цього процесу. Створення та використання НМК з історії має ґрунтуватися на реалізації таких методичних принципів: гуманізації, диференціації та індивідуалізації навчання, системності, науковості, наочності, комплексності та структурної цілісності, проблемності, дискусійності та креативності.

Використані джерела

1. Антоняк Е. Н. Совершенствование методики применения учебно-методического комплекса в обучении курсантов военных вузов: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.08. Москва, 2005. С. 53.
2. Архипова А. И. Теоретические основы учебно-методического комплекса по физике: дис.... доктора пед. наук: 13.00.02. Краснодар, 1998. С. 15—16.
3. Бабанский Ю. К. Дидактические проблемы совершенствования учебных комплексов. Проблемы школьного учебника. Москва: Просвещение, 1980. Вып. 8. С. 17—33.
4. Григорьева Е. В. Учебно-методический комплекс по природоведению как средство реализации региональной составляющей начального естественнонаучного образования: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.02. Челябинск, 2000. С. 36.
5. Ибрагимова Г. Ж. Подготовка и использование учебно-методического комплекта на уроках биологии в общеобразовательной школе: на материале

Казахстана: дис.... кандидата ист. наук: 13.00.02. Москва, 2006. С. 78.

6. Крючкова Е. А. Становление школьных учебников истории нового поколения в современной России: 90-е гг. XX — начало XXI вв.: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.01. Москва, 2005. С. 209—210.

7. Савчин М. М. Дидактичні засади розробки навчально-методичного комплекту з курсу хімії основної школи: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02. Київ, 2004. С. 152.

8. Соловьева В. Ю. Методика использования локальных учебно-методических комплексов при формировании эколого-краеведческих знаний в школьном географическом образовании: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.02. Санкт-Петербург, 2006. С. 103.

9. Солянкина Л. Е. Учебно-методический комплекс как средство профессионального саморазвития студента: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.08. Волгоград, 1999. С. 60.

10. Череповская И. Б. Учебное пособие интерактивного типа для краткосрочных курсов РКМ (продвинутого этапа обучения): дис.... кандидата пед. наук: 13.00.02. Москва, 2005. С. 47.

11. Шипитко Л. М. Учебно-методический комплекс по математике как средство совершенствования профессиональной подготовки учителя начальных классов в педагогическом колледже: дис.... кандидата пед. наук: 13.00.08. Ярославль, 2005. С. 36.

12. Якименко С. К. Управление процессом обновления гуманитарного образования через учебно-методические комплекты в современных условиях: дис... кандидата пед. наук: 13.00.01. Москва, 1998. С. 53.

Яніна КАМБАЛОВА, кандидат педагогічних наук, доцент Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Вартість передплати
у 2019 р.
На 1 міс. — 103,33 грн
На 6 міс. — 499,97 грн

